

Vogul-osztják *por* ’frátriaelnevezés; Name einer der beiden Phatrien’

1. Minden vogul és osztják tagja egy-egy nemzetségnek és egyúttal beletartozik a két exogám frátria (*mos*, *mons-* ~ *por*) valamelyikébe. A népmesék és népmondák tanúsága szerint a *mos* frátriára a jó, okos, művelt tulajdonságok jellemzőek, ezzel szemben a *por* testesíti meg a gonosz, ostoba, műveletlen emberi vonásokat. A *mos* (*mońs-*) < *mańs az ugor etnogenézis fontos szava. Ezen frátria tagjai alkotják az ugarság kulturálisan magasabb (mondhatnánk: előkelőbb) komponensét. Bizonyára ez volt az ugorok ősi neve: osztj. V *mańt*, I *mońt*, O *maś* ’Name der einen ostj. Phatrie; vog. T *māńcī*, AK *mōńs*, P *māńs*, Szo. *mańsi* ’vogul’, KL *māńs* ’a vogulok és osztjások közös népneve; gemeinsamer Volkname der Wogulen und Ostjaken’; m. *magy-*: *magyar* ’Ungar’ (UEW).

A másik frátria, a *por* valamely északkeurázsiai halász-vadász törzs neve lehetett. Erre utalhat az amerikanoid antropológiai (csukcs) típus előfordulása a voguloknál és az osztjásoknál. (Az obi-ugor nemzetségi rendszerre vonatkozóan lásd CSERNYECOV 1949, STEINITZ 1980: 92–107.) A továbbiakban a *por* frátria-név etimológiájáról szólok. Az ide vonatkozó nyelvi adatok: vog. (CSERNYECOV–CSERNYECOVA 1936) *por mahum* ’фратрия пор’, (MUNKÁCSI–KÁLMÁN) É KL *por* ’a vogulok egyik nemzetségének neve; Name einer wog. Sippe’; osztj. (DEWOS 1195–1196) V Vj. Trj. Ko. Kr. C *pār-*, Ni. Serk. Kaz. Szin. *pōr-*, O *pār-* ’Name einer der beiden Phatrien, in denen die nordostj. exogamen gentes od. Sippen zusammengefaßt sind’. — A vog. *por* esetleg az osztjából való átvétellel (STEINITZ, DEWOS, i. h.).

2. Véleményem szerint az obi-ugor *par egy ős- vagy óiráni *para ’távoli, idegen, ellenséges; fern, fremd, Fremder, Feind’ alak átvétele lehet, vö. óind *pārah* ’ferner, jenseitig, früher, später, fremd, feindlich’, aw. *para-* ’später, entfernter, höher’, ném. *fern* stb. (MAYRHOFER 2: 214–5). Jelentéstani szempontból tehát ’idegen, ellenség; fremd, Fremder, Feind’ → ’frátriaelnevezés; Name einer (ursprünglich fremden) Phatrie’. — Hasonló jelentésváltozás mehetett végbe a következő szócsaládban is: *orja ’Sklave’ FP → finn *orja* ’Sklave, Sklavin’ stb.? < (korai) ósárja: óind. *ārya-* ’Arier’ stb. (UEW 721). A FP-ben a következő jelentésváltozás mehetett végbe: ’arischer Fremdling (aus dem Süden)’ → ’?Gast’ → ’Sklave, Diener’ → ’Verwandte(r) (durch die Ehe)’.

3. MUNKÁCSI (1910: 0287–0288) és rá való hivatkozással STEINITZ is (1980: 99) megjegyzik, hogy a votjakok a cseremiszeket *por* elnevezéssel illetik: (MUNKÁCSI) Sz. K *por* 'cseremis; Tschere-misse', (Wichm.–Korh.) G M J MU Uf. *por* 'Tschere-misse (M J MU, Uf.)', 'Knallen des Frostes (G)', *por-vožo* (bei den Südwotjaken) 'ein böser Wassergeist' (vielleicht zu *por*¹). A votj. *por* őspermi *pór (< előpermi *pär) alakra vezethető vissza. Ez viszont egy ó- vagy közép-iráni *para (> *pärä) alakból származhat. Jelentése ugyancsak 'idegen, ellenség; fremd, Fremder, Feind' lehetett.¹

RÉDEI KÁROLY

Irodalom

- CSENYECOV, V. N. (1949): *Adalékok az obi-ugorok nemzetségi szervezetének történetéhez*. Bp.
- CSENYECOV, V. N.–CSENYECOVA, I. JA. (1936) = ЧЕРНЕЦОВ, В.Н.–ЧЕРНЕЦОВА, И. Я.: *Краткий маньсийско–русский словарь*. Москва–Ленинград.
- GULYA JÁNOS (2003): Szélgjegyzetek az indoeurópai–finnugor kutatásokhoz. In: *Permistica et Uralica. Ünnepi könyv Csúcs Sándor tiszteletére*. Fenno-Ugrica Pázmániensia I. Piliscsaba. 79–82.
- MAYRHOFER, MANFRED (1963): *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*. Heidelberg.
- MUNKÁCSI BERNÁT (1910): *Vogul népköltési gyűjtemény*. II. kötet, 2. füzet. Bp.
- MUNKÁCSI BERNÁT–KÁLMÁN BÉLA (1986): *Wogulisches Wörterbuch*. Bp.
- RÉDEI, KÁROLY (1986): *Zu den indogermanisch-uralischen Sprachkontakten*. Wien.
- STEINITZ, WOLFGANG (1938/1980): *Totemismus bei den Ostjaken in Sibirien*. Ostjakologische Arbeiten IV. Bp.

¹ Idézet GULYÁTÓL: „a finn-permi *o egy (ős)iráni *o-állapotot, míg az ugor *a egy (ős)iráni *a-s forrást reprezentál” (2003: 82). Ez a megfogalmazás valóban „nem több, mint nyelvészíróasztal mellett született spekuláció” (i. m. 80). Az idézet rész velejéig téves: az indoeurópai (iráni) vokalizmus egyik alaptézise az, hogy az ieur. **ē/ě*, **ō/ǫ*, **ā/ǎ* triász az árjában egybeesett (*ā, ǎ*), következésképpen az ősíráni, óíráni, középiráni, újíráni folytatóiban az indoeurópai vokálisok helyén csupán egyetlen, kettős kvantitású magánhangzóval (*ā* és *ǎ*) — majd megrövidülve *a (> *ǎ*) vokállissal — lehet számolni (RÉDEI 1986: 22).